

Onze wereld urbaniseert. Internationaal gebeurt dit grootschalig in landen met opkomende economieën. Maar ook in het Westen trekken de stedelijke gebieden steeds meer mensen aan. Sinds de industrialisering, bevolkingsgroei en schaalvergroting is de claim op ruimte steeds groter geworden. De daarmee samenhangende groei van economische activiteiten wordt niet alleen ruimtelijk opgevangen, maar ook in tijd.

Voorbij het Wilde Westen

Informeel economie opent grenzen tussen dag en nacht

Anne Hemker
Stadstij
hemker@stadstij.nl

De oprukkende vierentwintigste eeuwse economie houdt in dat er steeds meer economische uren in een dag komen te zitten. Voor de industrialisering markeerden met name het schijnsel van de kaars of olielamp het economisch domein. De komst van elektriciteit heeft de grenzen van dat domein opgeschoven. Computer en internet rekken die grenzen nog verder op. Betekent deze ontwikkeling dat het donker langzaam wordt gekoloniseerd door het licht? De economie lijkt het gebruik van die donkere uren, de nacht, te veranderen. Wat valt daarover te zeggen als we economische activiteiten in de nacht door de tijden heen bekijken?¹

Publiek toegankelijk?

De technologische ontwikkeling van kunstlicht en met name de toepassing daarvan in straatverlichting (van waskaars via olie en gas naar elektriciteit) is uiteraard essentieel geweest voor het publiek toegankelijk maken van de nacht. Hoewel in het voorindustriële tijdperk licht toch vooral van het zwakke schijnsel van maan, kaarsen of olielampen moest komen, werd er ook in de nacht gewerkt. Toch werd dat nog wel eens verboden op basis van de christelijke moraal en wegens brandgevaar. Dit werken bij nacht was soms noodzakelijk omdat de wind juist opstak, zodat de molen goed draaide. Of, zoals bij smeden en glasblazers, omdat het vuur een bepaalde temperatuur moest behouden. Mensen werkten veelal onregelmatig, afhankelijk van seizoen of vraag. De historicus Roger Ekrich beschrijft in zijn boek *Nacht en ontij*² uiteenlopende beroepen waarin 's nachts gewerkt werd, zoals bedienden, timmerlieden, marskramers, voddensappers, bakkers, beerstekers. En natuurlijk nachtwakers, want de nacht blijft ook het domein van dieven. Marloes Wevers wijst er in haar doctoraalscriptie³ op dat in deze tijd de stedelijke nacht ook door financiële gelukzoekers, non-conformisten en vooral door financieel welgestelden bevolkt werd. Een aantal Europese steden had in de negentiende eeuw een bruisend uitgaansleven. Nachtconsumenten uit de adel of de gegoede burgerij kwamen al feestend hun nachten door en bevestigden daarmee hun sociale status of levensstijl als bohémien.

Met de industrialisering won de stad aan economische aantrekkingskracht. Het groeiend aantal mensen dat vanuit de plattelandstreken hun geluk in de industrialiserende steden kwam beproeven zorgde voor problemen op een tot dan toe ongekend massale schaal. Er was

een tekort aan woningen en werk, de arbeiders werkten onder erbarmelijke omstandigheden en het dicht op elkaar leven zorgde voor overlast – veel ziektes braken uit. Het stadsleven kreeg meer en meer een anoniem en onvoorspelbaar karakter en ook de criminaliteit groeide. De gegoede burgerij zag het complexer wordende stadsleven als bron van kwaad. Morele entrepreneurs reageerden met een beschavingsoffensief. Er werd ingezet op orde, zowel in het huishouden (rust, reinheid en regelmaat), op de werkvloer (arbeidsdeling en bureaucratisering) als in de stedenbouw (scheiding van functies, allereerst tussen publiek en privé).

De socioloog Murray Melbin wijst er zijn boek *Night as Frontier*⁴ op dat vanaf die tijd mensen werden opgevoed in een dagritme. Zo zorgde de moderne orde voor een scherpere morele scheiding tussen de domeinen van dag en nacht. Hoewel bijvoorbeeld de kerk in de voorindustriële samenleving de nacht al wel demoniseerde, heeft het burgerlijk dagritme en de schaalvergroting deze scheiding maatschappelijk verankerd. Binnen die heersende orde duidde de scheiding op een tweedeling tussen openbaar en privé. Wie toch in de nacht actief was, kreeg een stigma. Daarmee werd de scheiding tussen dag en nacht er steeds meer één van maatschappelijke in- en uitsluiting.

Mythologisering

Met de economische groei liep de moderne samenleving tegen de gestelde grenzen van dag en nacht aan. Technologische ontwikkelingen zorgden voor de standaardisering van tijd en voor de ont koppeling van tijd en plaats. Melbin vergelijkt in zijn boek de ontwikkeling van de vierentwintigste eeuwse economie met de kolonisering van het Noord-Amerikaanse continent; de nacht als het Wilde Westen als het ware. Eerst trokken voornamelijk jonge mannen als pioniers deze eenzame en gevaarlijke wildernis in. Gaandeweg werden steeds meer sectoren en mensen actief en raakten delen van de nacht beter georganiseerd. De sociale en wettelijke orde, de rationalisering die de dag beheerst, werd steeds meer herkenbaar in de nacht. Socioloog Max Weber typeert die rationalisering in zijn boek *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* (1904-1905) als een ijzeren kooi. Volgens hem leidt die beweging tot 'Entzauberung'⁵, tot verlies aan betekenis in de zin van vervulling en zingeving.

¹ Oriental Pearl Tower 's nachts uitgelicht (Pudong, Sjanghai, China)
Foto - Getty Images

1

Industrialisering en de moderne orde hebben de nacht onmiskenbaar veranderd

Walter Benjamin daarentegen zag juist een remythologisering⁶ in bijvoorbeeld de toekenning van extra waarden aan luxeproducten in warenhuizen. Dit is een visionaire kijk richting de postindustriële samenleving waarin belevenissen, betekenissen en identiteiten een belangrijke handelswaarde hebben gekregen – de nu alom bekende beleviseconomie. Het door Weber herkende verlies van, ofwel schaarste aan, niet-rationele betekenis wordt door Benjamin opgepakt door juist te wijzen op de groei van de economische waarde daarvan. Ontmythologisering en remythologisering liggen volgens hem in elkaars verlengde – mythologisering wordt handel. Zo doen de tweedehands ervaringen uit het nachtleven het economisch goed. Het avontuurlijke en non-conformistische imago (seks, drugs & rock'n roll) blijkt in bijvoorbeeld film en mode commercieel interessant. Het afgelopen decennium is de economische betekenis van cultuur dan ook breed besproken. Hele steden vermarkten zich inmiddels. New York City, met I love NY, is daarin een grote voorloper.

Internationaal is er een groeiende vraag naar talenten die allerlei vormen van betekenis – op basis van vooral technologie en creativiteit – moeten leveren en daarvoor goed betaald worden. Deze talenten blijken graag in stedelijk gebied met een breed cultureel aanbod te wonen. Cultuur is voor hen een belangrijke vestigingsfactor, dat laat ook de *Altas voor gemeenten 2007*⁷ zien. De welvaartsgroei in het postindustriële tijdperk heeft, volgens Paul Chatterson en Robert Holland⁸, gezorgd voor een bloeiende *night-time economy* met verschillende *nightlife industries* die hierin voorzien. Onder meer champagnebottelaars, bierbrouwers, portiers, marketeers, managers, artiesten en designers geven invulling aan sjsiek en veilig amusement. Daarnaast bedienen zij ook het mainstream- en tradionele uitgaansleven voor weekendescapisme en het alternatieve aanbod voor gerichte plezierzoekers. De nacht lijkt zo vooral gekoloniseerd als uitlaatklep voor dagwerkers, maar de nacht is meer dan een decor voor consumenten en faciliterende producenten.

Informele economie

In de hedendaagse economie is inmiddels ook een andere categorie ontstaan, die juist in de nacht goed gedijt. De eenduidige rollen van producent en consument gaan daarin niet meer op. Charles

Leadbeater gebruikt de term *professional amateurs*, ofwel *pro-ams*.⁹ Leadbeater doelt hiermee op de ontwikkeling van de rapmuziek. Maar ook op bijvoorbeeld het succes van Wikipedia, want internet is als domein vergelijkbaar met nacht. In deze domeinen komen door uitwisseling van kennis en ervaring (veelal *open source*) en onregelmatige tijden, afhankelijk van energie en vraag, nieuwe producties op gang. Ook uit de nacht komen veel producties voort waarin betekenis en verbeelding tegelijkertijd gecreëerd en geconsumeerd worden. Zo werd bijvoorbeeld het paaldansen, in reactie op een dreigend verbod in Amsterdam, een ware hype met cursussen en al. Het seksimago veranderde in een sexy imago. Het aantal mensen dat als *pro-ams* met name via internet bevolgen meewerkt aan allerlei ontwikkelingen, zoals aan duurzame auto's, groeit inmiddels zo hard dat het een opmerkelijk economisch aandeel begint te leveren.

De *pro-ams* zijn georganiseerd in lichte gemeenschappen (licht in de zin van flexibel) waar mensen naar eigen inzicht in- en uit kunnen stappen. Voor met name het groeiend aantal zelfstandigen zijn de lichte gemeenschappen van groot belang. Hun netwerk is direct georganiseerd rond kennis en ervaring en niet rond functies, waarin die kennis en ervaring gestold zijn. Zij werken niet in de veilige en vastomlijnde omgeving van het dienstverband. Zij organiseren zelf hun werk, zijn vaak niet onder één functie te vangen en daarmee vaak zelf *pro-am*. Naast de *pro-ams* zorgen ook on- of laaggeschoolde arbeidsmigranten voor een alternatief georganiseerde economie. In het kielzog van de ambitie van bestuurders en grote bedrijven om stedelijke gebieden aantrekkelijk te maken voor goedbetaalde internationale talenten, komen veel laaggeschoolde arbeidsmigranten naar de grote steden. Zij werken vooral in onregelmatige en ongereguleerde banen, zoals babysitter en cateraar, die voortkomen uit de vraag naar individuele dienstverlening door de bewust aangetrokken veelverdieners. Hans van Amersfoort wijst in zijn essay *De Migratie-Paradox*¹⁰ op de parallelle groei van de informele economie en de zogenaamde kenniseconomie. Deze informele economie, die aan de formele nationaal gereguleerde arbeidsmarkt ontsnapt, wordt gemakkelijk gecriminaliseerd. En dat vergroot de kans op segregatie, op in- en uitsluiting. Terwijl volgens Van Amersfoort de informele arbeidsmarkt nu juist een cruciale rol speelt in de postindustriële economie. Daarin zit veel groeipotentieel, zowel economisch als maatschappelijk.

Opening

Industrialisering en de moderne orde hebben de nacht onmiskenbaar veranderd. De nacht is als opponent van de dag gepositioneerd en kon van daaruit worden gekoloniseerd. Toch zien we dat de nacht ook een belangrijke vrijplaats biedt voor economie die het best gedijt buiten de heersende orde. Dat betekent niet dat deze economie per se illegaal is. De alternatief georganiseerde economie van *pro-ams* en arbeidsmigranten stelt ons alleen voor vraagstukken die alles te maken hebben met globalisering en hoe daar op nationale en lokale schaal op in te spelen. De nacht biedt zicht op ontwikkelingen die, omdat ze aan de heersende orde ontsnappen makkelijk over het hoofd gezien worden, terwijl ze passen in de lijn van globalisering en urbanisatie. Stedelijke gebieden bieden juist per uitstek de offline haltes voor uiteenlopende netwerken. De sfeer van die haltes is essentieel. Als die niet bevalt wordt er niet uit- en overgestapt en komt er verderop gewoon een nieuwe halte, gepland of niet. De vierentwintiguurseconomie is zo geen voortrazende kolonisering van de nacht meer, maar opent de grenzen tussen dag en nacht. |

Noten

- De termen nacht en economie worden hier in sociologisch verband gebruikt. Nacht betekent in dit artikel het ruimtelijk domein voor menselijk handelen in de donkere uren. Daarin staan de rollen van mensen en hun economische activiteiten centraal. De focus ligt op stedelijke gebieden, omdat het economisch handelen zich met name daar concentreert.*
- Ekirch, R., Nacht en Ontij, een geschiedenis van het duister, De Bezige Bij, Amsterdam 2006. Oorspronkelijke titel At Day's Close. Night in Times Past.*
- Wevers, M., De strijd tegen Sodom en Gomorra, een stadssociologisch onderzoek naar de ontwikkelingen in het nachtleven van negentiende-eeuws Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, 2003 (doctoraalscriptie).*
- Melbin, M., Night as Frontier, Colonizing the world after dark, The Free Press, New York, 1987.*
- Weber, M., The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism, Routledge London, 1992, p. 105.*
- Boomkens, R., De nieuwe wanorde, Van Gennep, Amsterdam 2006, pp. 316-317.*
- Marlet, G. en Van Woerskens, C., Atlas voor gemeenten 2007, thema cultuur, Stichting Atlas voor Gemeenten, Utrecht, 2007, p. 13.*
- Chatterton, P. en Hollands, R., Urban Nightscapes, youth cultures, pleasure spaces and corporate power, Routledge, London, 2003.*
- Leadbeater, Ch. en Miller, P., The Pro-Am Revolution: How enthusiasts are changing our economy and society, Demos, Londen, 2004 en Leadbeater, Ch., We-Think, www.wethinkthebook.net 2007.*
- Amersfoort, H. van, De Migratie-Paradox, een beschouwing over immigratie in de geglobaliseerde economie. In het bijzonder in de regio Amsterdam, IMES, Universiteit van Amsterdam, 2004 (in opdracht van de VROM-raad).*

